

uit andere tijdschriften boekbesprekingen proefschriften, nieuwe uitgaven,

Lezing over vluchttrappen voor te water geraakte dieren

Op 31 oktober 1981 werd te Arnhem een lezing over dit onderwerp gehouden. In Overijssel en Drenthe zijn sinds 1955 er sprake is van verdrinkingsgevallen, vooral van Reeën, plaatselijk maatregelen genomen. In het Overijsselse Kanaal (traject Geerdijk—De Haandrik, 18 km) werden bijvoorbeeld veel verdrinkingsgevallen vastgesteld. Het blijkt dat er nog weinig bekend is over het aantal verdrinkingsgevallen onder de verschillende diersoorten en de resultaten van de verschillende in het verleden aangebrachte typen vluchttrappen. Er zijn tot nu toe vier typen vluchttrappen gebruikt. Er moeten enkele algemene eisen aan een vluchttrap gesteld worden.

P.J. Bolt geeft drie literatuuropgaven waarin over te water geraakte Reeën en wildtrappen wordt gesproken. Er is nog weinig bekend over de gedragingen van de te water geraakte dieren en het aantal verdrinkingsgevallen onder de verschillende soorten. Ook zijn de resultaten van de inmiddels aangebrachte vluchttrappen voor Reeën slecht bekend.

Zie 'Lutra' deel 25 — no. 1 — september 1982, bladzijde 41-43. Auteur: P.J. Bolt, Slingerlaantje 9, 7722 RW Dalfsen.

Prooien van Torenvalk en Steenuil

M. Buise schonk bij het controleren van diverse torenvalk- en steenuilkasten aandacht aan de prooien, die hij er in aantrof. Het betreft hier speciaal oostelijk Zeeuwsch-Vlaanderen. Bij beide vogelsoorten werden Mollen aangetroffen. Bij de Torenvalk werden ook pulli van Kievit en Waterhoen aangetroffen. In de steenuilkasten werden nauwelijks vogelresten aangetroffen. De Torenvalk blijkt

meer muizen dan spitsmuizen te slaan. En ook veel vogels. Maar de Steenuil is dit juist omgekeerd. Twee halfwas exemplaren van de Bruine Rat werden in een steenuilkast aangetroffen.

M.A. Buise: Prooien van Torenvalk en Steenuil. De Steltkluut 12 (5) : 156-159, oktober 1982. Adres auteur: Julianalaan 11, 4561 JA Hulst.

Bij het opfokken van een zieke volwassen mannetjes Torenvalk viel mij in de negen maanden op, dat ik deze vogel verzorgde, dat hij dode muizen zonder meer accepteerde, maar spitsmuizen voor het belangrijkste deel geweigerd werden. Vermoedelijk proeven spitsmuizen als insectenetters te 'zoet' voor Torenvalken.

J.T.

Rendieren en hun milieu

Er verscheen een boekje over een Nederlandse expeditie naar Spitsbergen, de Reindeer/Environment Expedition Svalbard 1977 (ook wel REES '77 genoemd), die zich ten doel stelde om op het eiland Edgeøya Rendieren, vegetatie en correlaties daartussen te bestuderen. Zestien, merendeels biologen, namen deel aan deze expeditie onder leiding van Piet Oosterveld. In het boekje 'Rendieren en hun milieu — een expeditie naar Spitsbergen' wordt op een populaire manier verslag gedaan over deze expeditie. Alle belangrijke rendiergebieden op het eiland werden bezocht. Hun aantal wordt op ongeveer 1300 dieren geschat. Omdat het grootste deel van het jaar het voedsel voor de Rendieren grotendeels onder de sneeuw ligt, kennen ze toch een voedselprobleem. Ook kunnen wij de avonturen met de IJsberen vernemen en de ervaringen met de Zeehonden en het vogelleven. Behalve afbeeldingen van Rendieren zijn er ook van Beluga's, Baardrob, Poolvos en Ijsbeer afgebeeld.

Het boekje heeft 47 bladzijden met 10 kleurenfoto's en 25 zwart-wit foto's. De prijs is f 7,50, te betalen op postgiro 3 682 043 ten name van Arnoud B. van den Berg, Duinlustparkweg 98, 2082 EG

Santpoort-Zuid. De opbrengsten van de verkoop komen geheel ten goede van de Nederlandse Stichting voor Arctisch Natuurwetenschappelijk Onderzoek te Zeist. Het geld wordt gebruikt om huidige onkosten (zoals voor publicaties en dergelijke) te betalen en toekomstige expedities te financieren.

Werkgroep Pleistocene Zoogdieren opgericht

Op een bijeenkomst van belangstellenden voor Pleistocene zoogdieren van Nederland op 17 april 1982 gehouden in de diertuin Ouweland te Rhenen is besloten een organisatie op te richten, die zich bezig zal houden met de bevordering van de belangstelling voor de Pleistocene zoogdieren. Een van de doelstellingen van deze organisatie is dat beroeps- en amateuropaleontologen nauwer gaan samenwerken. Getracht zal worden om amateurs te stimuleren zelf onderzoek te verrichten en deze kunnen dan op steun van de beroepspaleontologen rekenen.

Veel verzamelaars zijn in het bezit van, vaak zeer grote en belangrijke, verzameling fossielen, waarnaar weinig of geen onderzoek is gedaan. Men hoopt dat het mogelijk zal zijn dat de beroepspaleontologen deze verzamelingen eens kunnen bekijken. Het is uitdrukkelijk niet de bedoeling dat de hobbyisten de mooie stukken uit hun verzameling zullen afstaan.

Een tweede doelstelling van deze organisatie is om bijeenkomsten te organiseren met voordrachten die juist voor de amateuropaleontologen belangrijk en eenvoudig zijn, in verband met de herkenning van hun vondsten. Het verlenen van hulp bij het conserveren van vondsten en het documenteren van de verzamelingen. Zo zijn er allerlei mogelijkheden waar de beroeps en amateurs elkaar kunnen helpen.

De eerste bijeenkomst in deze zin heeft plaatsgevonden op 30 oktober 1982 in het Instituut voor Aardwetenschappen, Budapestlaan 4 te Utrecht (Uithof).

De organisatie draagt voorlopig de naam 'Werkgroep Pleistocene Zoogdieren'; bij de werkgroep hebben zich reeds een zestigtal beroeps- en amateuropaleontologen aangesloten. De contributie bedraagt voor 1982 f 10,— en is bedoeld om organisatorische onkosten te dekken van de bijeenkomsten te Rhenen en Utrecht. Het voorlopige bestuur van de werkgroep bestaat uit: Thijs van Kolfshoten, Dick Mol, Paul Sondaar, Johan Mulder, Barend van Harskamp en Hans van Es-

sen. Wie belangstelling heeft voor deze werkgroep kan zich wenden tot het secretariaat: D.J. Mol, De Tuger 141, 7041 HJ 's Heerenberg.

Tekening: Johan van Dijk.

Herinvoering Bever in Biesbosch?

Op 15 september 1982 promoveerde dr. H. de Boois (Zoeterwoudseweg 86, 2321 GP Leiden) op het proefschrift 'Veranderingen in het milieu en de vegetatie in de Biesbosch door de afsluiting van het Haringvliet'. Het proefschrift gaat over de veranderde vegetatie van de Biesbosch. Door de afsluiting van het Haringvliet verdween bijna het gehele milieutype van het zoetwatergetijdengebied, namelijk de Biesbosch. Het proefschrift geeft aan wat er aan vegetatie verdween en wat er nieuw kwam. De processen, die zich afspeelden werden geanalyseerd.

In een van de stellingen wordt de herinvoering van de Bever in de Biesbosch bepleit: 'Het verdient aanbeveling om in de Biesbosch een experiment uit te voeren met Beters als hulpkrachten voor het natuurbeheer'.

S.O.K. Mededelingen

Onder deze titel is de Studiegroep Onderaardse Kalksteengroeven gestart met een periodiek waarvan in oktober 1982 het eerste nummer is verschenen. Het doel van deze Mededelingen is meerledig. Allereerst dient het om de resultaten van de werkzaamheden van de Studiegroep vast te leggen, óók die resultaten die —bijvoorbeeld omdat ze te gespecialiseerd zijn om een breed lezerspubliek te interesseren— niet voor publicatie elders in aanmerking komen. Op deze wijze hoopt de Studiegroep tot een bundeling te komen van alle mogelijke gegevens die de onderaardse kalksteengroeven betreffen. Hoewel de Limburgse kalksteengroeven het hoofdonderwerp van de studiegroep vormen, zullen regelmatig ook artikelen over vergelijkbare buitenlandse groeven worden opgenomen.

Een ander doel van deze publicaties is het bieden van een mogelijkheid tot communicatie aan alle geïnteresseerden waarbij vooral wordt gedacht aan het leger 'berglopers', dat elke keer weer groter blijkt te zijn dan iedereen had gedacht. Het ligt in de bedoeling voor hen en met hen contactavonden te beleggen die in dit periodiek ook zullen worden aangekondigd.

De frequentie van verschijnen kan heel onregelmatig zijn. Steeds als er voldoende kopij is, zal een mededeling worden samengesteld en aan de 'abonnees' worden verzonden.

De eerste aflevering van deze SOK Mededelingen bevat artikelen over het onderaardse landschap als cultuurmonument en over het groevenbeheer in Noord-Frankrijk.

Deze SOK Mededeling is verkrijgbaar bij de receptie van het Natuurhistorisch Museum Maastricht voor de prijs van f 6,00 of te bestellen bij de administrateur van het Genootschap door overmaking van f 7,60 (inclusief porto) op gironummer 1036366 ten name van Natuurhistorisch Genootschap Limburg te Maastricht onder vermelding van SOK Mededeling no. 1. Voor abonnees bedraagt de prijs f 5,00 (inclusief porto); inlichtingen over een abonnement worden verstrekt door de administrateur van het Natuurhistorisch Genootschap.

De verspreiding van de Hamster in Midden-Limburg

In het kader van de Tweede-Graadsopleiding van de Nieuwe Lerarenopleiding te Tilburg is in 1981 een onderzoek ingesteld naar het voorkomen van de Hamster aan de noordgrens van zijn verspreidingsgebied in Nederland. Het centrum van dit gebied ligt in Midden-Limburg. Het onderzoek is uitgevoerd in Munstergeleen, Susteren, Urmond, Limbricht, Nieuwstadt, Born, Obbicht, Grevenbicht, Roosteren, Echt, Ohé en Laak, Stevensweert en Maasbracht. A. Lenders onderzocht in de zelfde periode de Roerstreek (zie 'Huid en Haar' 1 (1) : 41-42 & zie ook bladzijde 44). Bovendien is er een reconstructie gemaakt van de verspreiding van de Hamster vóór 1949 en tussen 1950 en 1961. Bovendien is aandacht geschonken aan factoren, die van invloed kunnen zijn op het voorkomen van de Hamster, zoals bodemsamenstelling, grondwaterstand en aanwezigheid van voedingsgewassen.

Uit dit onderzoek werd de conclusie getrokken dat de Hamsters in Midden-Limburg niet

ernstig in aantal achteruitgaan. Wel werd een bepaalde populatie niet meer teruggevonden en ook op een andere plaats werden geen burchten meer aangetroffen.

Bij de omzetting van bouwland in grasland verdwijnt de Hamster. Ook verdwijnt de Hamster waar bebouwing komt. In veel akkerbouwgebieden komen geen Hamsters voor. Deze gebieden hebben of een zandgrond of een hoge grondwaterstand. Uitbreiding van industrieterreinen en wegennet vormen belangrijke bedreigingen voor deze soort. Het aantal geschikte landbouwgronden verdwijnt hierdoor ook snel. Sterke uitbreiding van de bebouwde kom is een aanslag op het hamsterbiotop geweest, bijvoorbeeld bij Guttecoven-Einighausen en Sittard-Kolleberg. Bij het inzaaien van gras op akkers blijkt de Hamster ook definitief te verdwijnen. Door veranderingen in grondgebruik vermindert de ruimte, die geschikt is als hamsterbiotop. Hamsterpopulaties worden van elkaar gescheiden en zijn gedwongen op kleinere ruimten te gaan leven. Het gevaar van inteeltdegeneratie is niet ondenkbeeldig, als er geen migratie meer optreedt. Bij verhuizing moeten vaak wegen worden overgestoken waardoor de kans op een aanrijding wordt vergroot. Honden en katten vormen ook een wezenlijk gevaar voor de Hamster. De invloed van pesticiden, stroperij, de scharen van de ploeg, uitgieren door de boer en dergelijke is niet bekend. Niet de landbouwmechanisatie is volgens auteur het grote gevaar, maar vooral de verandering van grondgebruik; het omzetten van graanvelden in weiden, industrieterreinen, woongebieden en wegen.

In 'Grasduinen' van april 1982 (bladzijden 22-23) wordt dit rapport aangehaald en gezegd dat de auteur concludeert dat in Limburg de Hamster tegen de verdrukking ingroeit en zich thans sterk heeft uitgebreid. Dit wordt door de auteur echter niet beweerd en het rapport wordt in dit blad dan ook onnauwkeurig aangehaald. Zo'n weinig tendentieus bericht moet vooral geen eigen leven gaan lijden.

E. Pelzers: De verspreiding van de hamster (*Crictus crisetus* L.) in Midden-Limburg. 31 gestencilde bladzijden, 6 figuren, 3 tabellen (z.j.).

Eindredactie drs. A. Lenders. Uitgave Heemkundevereniging Roerstreek, Kerkplein 10, 6077 AA Sint Odiliënberg. Adres van de auteur: Schoutenstraat 19, 6151 BG Munstergeleen.

Wasbeer in Noord-Limburg

Eind april 1982 werd door J. van der Coelen een dode Wasbeer in verregaande staat van ontbinding gevonden langs de Maasoever bij Wellerlooi. Het is de meest noordelijke waarneming van een Wasbeer in Limburg.

Bart Knols: Een Wasbeer in Noord-Limburg. *Natuurhistorisch Maandblad* 71 (9) : 158, september 1982. Adres van de berichtgever: Proost Falcostraat 5, 6231 CX Meerssen.

Wintervondsten van Mopsvleermuis en Grijze Grootoorvleermuis buiten Zuid-Limburg

In de kelders van een ruïne, even buiten Sluis (Z.), werden op 10 december 1981 twee en op 16 maart 1982 één Mopsvleermuis aangetroffen. Op 11 december 1981 werd even ten noorden van Hoogerheide (N.-B.) een Grijze Grootoorvleermuis in een oude steenfabriek vastgesteld. Van de Mopsvleermuis is het de vijfde waarneming en het eerste overwinterend exemplaar buiten de mergelgrotten van Zuid-Limburg, terwijl de waarneming van de Grijze Grootoorvleermuis de tweede waarneming van deze soort in de wintermaanden is buiten de grotten van Zuid-Limburg.

G.H. Glas: Wintervondsten van Mopsvleermuis en Grijze Grootoorvleermuis in Nederland buiten Zuid-Limburg. *Lutra* 25 (1) : 15-16, september 1982.

Het voorkomen van *Myotis brandtii* in Nederland

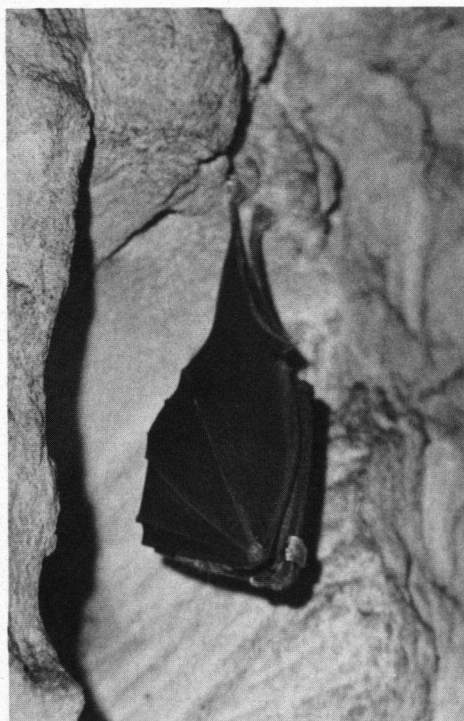
Vroeger werd *Myotis brandtii* (Eversmann 1845) gewoonlijk als een subspecies van de Baardvleermuis (*(Myotis mystacinus)*) beschouwd. De laatste jaren heeft men deze mening moeten herzien en het als een afzonderlijk soort aanmerken. Uit museumcollecties is gebleken dat de soort vooral is vastgesteld zowel overwinterend als in de zomer in de mergelgrotten van Zuid-Limburg en gedurende de zomermaanden (april-september) in Limburg, Bilthoven en Goes. De verspreiding in België strekt zich voornamelijk uit over de Ardennen en vandaar tot in het grensgebied van Nederlands Zuid-Limburg. Het enige exemplaar dat buiten dit gebied werd aangetroffen, kwam uit Kalmthout. De auteur gaat verder in op de verschillen van beide zeer op elkaar gelijkende vleermuissoorten.

W. Hoogenboezem: Het voorkomen van *Myotis brandtii* (Eversmann, 1845) in Nederland. *Lutra* 25 (1) : 1-14, september 1982.

Foto rechtsboven:
Grote Hoefijzerneus (geringd) in grot.

Foto onder:
De Studiegroep Onderaardse Kalksteengroeven (SOK) wil gegevens over de Limburgse kalksteengroeven bundelen. Ingang van de Bemelerberg.
Foto's: J. van Eijk.

Nieuwe vondst van Grote Hoefijzerneus en Langoorvleermuis in Nederland

Tijdens inventarisaties in het noordelijk gangstelsel van de Sint Pietersberg werd op 16 januari 1982 een Grote Hoefijzerneus aangetroffen. Hoewel aan het eind van de jaren dertig de soort nog in grote aantallen in de Sint Pietersberg voorkwam, gaven de resultaten van tellingen later ten aanzien van deze soort een sterke dalende lijn te zien. De soort werd in 1974 daar voor het laatst gezien. Op 30 januari en 16 maart 1982 bleek het dier nog ter plaatse aanwezig.

Een tweede opmerkelijke vondst was die in één van de drie vleermuisreservaten van de Studiegroep Onderaardse Kalksteengroeven, namelijk de Apostelgroeve bij Maastricht van een Langoorvleermuis tijdens de jaarlijkse wintertelling op 12 januari 1982. De Langoorvleermuis werd in 1938 voor het eerst in Nederland ontdekt en is in onze groeven uiterst zeldzaam.

In de winter 1980-1981 werd in het gangstelsel Slavante van de Sint Pietersberg, gelegen onder de hoeve Lichtenberg, op 12 februari 1981 voor het eerst een vrij grote ko-

lonie Dwergvleermuis ontdekt. Het aantal werd minimaal op 70 stuks geschat. Op 13 februari 1982 was hun aantal beduidend minder, namelijk 29 stuks. Waarschijnlijk zijn er nog nimmer zo veel exemplaren van deze soort in een kalksteengroeve in Nederland aangetroffen. Deze soort komt vrij algemeen voor en overwintert graag in spouwmuuren en dergelijke. Herhaaldelijk worden ze hier en daar ook in kolonies aangetroffen. Alleen in een periode van winterse kou wordt deze soort wel eens in de kalksteengroeven aangetroffen en dan alleen nog maar in het directe ingangsgebied.

J.M.M. Cobben (1982): Onverwachte gasten in kalksteengroeven. *Natuurhistorisch Maandblad* 71 (10) : 172-173. Adres auteur: Cajersborg 18, 6228 AZ Maastricht.

Genetics and Hereditary Diseases of the Przewalski Horse

Mede dank zij de gastvrijheid van het Burgers Dierenpark is de Studieconferentie van de Stichting tot Behoud en ter Bescherming van het Przewalski paard op 16 en 17 oktober 1978 een succes geworden. Behalve de Nederlandse en Engelse onderzoekers kwam ook dr. O.A. Ryder van de San Diego Zoological Society.

De eerste dag werd besteed aan het bespreken van de genetische aspecten van het Przewalski-Paard in vergelijking met verschillende huispaardrassen en het Mongoolse Huispaard, de tweede dag aan de effecten van in-teelt en enkele ziekten die mogelijk erfelijk kunnen zijn.

Alle achttien voordrachten van de studieconferentie werden in dit boek gepubliceerd met de daarna gehouden discussies. Het boek dat tot stand is gekomen met steun van de Stichting Fonds Nederlandse Vee fokkerij, is in de Engelse taal uitgegeven. Hierdoor wordt de tekst leesbaar voor alle fokkers van Przewalski-Paarden en wetenschappelijke instituten, die zich met deze materie bezighouden.

Leobert E.M. de Boer, Jan & Inge Bouman (editors): *Genetics and Hereditary Diseases of the Przewalski Horse*. *Proceeding of the Arnhem Study-Conference held on the 16th and 17th of October 1978 at Burger's Zoo*. 176 bladzijden, vele tafels, figuren en zwart-wit foto's (1979). Prijs f 25,- (inclusief verzendkosten). Dit bedrag kan overgemaakt worden op gironummer 3 808 754 ten name van De Stichting tot Behoud en ter Bescherming van het Przewalski paard, Nicolaas Beetsstraat 11 a., 3027 AM Rotterdam.

Breeding Przewalski Horses in captivity for release into the wild

Op basis van de gegevens, opgeslagen in het stamboekinventarisatie-systeem van de Stichting tot Behoud en ter Bescherming van het Przewalski-Paard, hebben twee studenten diergeneeskunde hun doctoraal scriptie geschreven over de Przewalski-Paarden. Vanuit de populatiegenetica en demographie zijn een aantal suggesties gedaan voor de fokkerij van Przewalski-Paarden. Ze geven duidelijk aan, dat de fokkerij van wilde diersoorten in gevangenschap slechts dan zinvol kan zijn als de groep dieren als één grote fokgroep wordt beheerd. Dit kan alleen bereikt worden door een internationale samenwerking van de fokkers. Tot op heden is deze samenwerking er niet en zal ook slechts moeilijk tot stand kunnen worden gebracht. Problemen, als de sterke inteelt en het afnemen van de genetische variatie kunnen dan ook bijna niet bestreden worden. Uitgebreid is verder ingegaan op het natuurlijke sociaal gedrag van de Przewalski-Paarden en de leefomstandigheden van wilde en verwilderde paarden in de vrije natuur.

Deze studie was voor het bestuur van de stichting een stimulans om zelf ook een aantal artikelen te schrijven, om nog meer informatie te geven over de huidige stand van het houden en fokken van Przewalski-Paarden in dierentuinen en privé parken. Eén van de artikelen gaat over de leefruimte voor Przewalski-Paarden in gevangenschap. Aan de hand van de inventarisatie van de grootte en de inrichting van de ruimten, waarin Przewalski-Paarden gehouden worden, komt naar voren dat ruim de helft van de Przewalski-Paarden in ruimten leven, waarvan de inrichting zo klein en zodanig is, dat ze weinig of geen afleiding en variatie hebben. Slechts enkele ruimten zijn met gras begroeid en zo groot dat er paarden in kuddverband leven kunnen. Verbetering van de leefomstandigheden is in vele dierentuinen noodzakelijk. Het ruimtegebrek en de financiële problemen bij vele gevallen geven een somber beeld voor de toekomst van de Przewalski-Paarden in gevangenschap.

Er zullen oplossingen gezocht moeten worden voor de te verwachten 200 tot 300 Przewalski-Paarden, die in de komende tien jaar geboren zullen worden. Als er internationaal niets gebeurt, is te verwachten, dat er steeds

meer Przewalski-Paarden in kleine groepjes, in kleine ruimten, want de dierentuinen met grote ruimten hebben reeds Przewalski-Paarden, versnipperd zullen worden. Dit zal opnieuw de zo gewenste en noodzakelijke internationale samenwerking nog meer bemoeilijken. In het boek worden veel thema's voor discussie aangedragen, die voor de fokkerij van belang zijn.

Aan de hand van informatie over het wisselende verloop van de invloed van de tien voorouders in de fokkerij kan duidelijk worden wat er gebeuren moet om een zo evenwichtig mogelijke verdeling en een zo groot mogelijke genetische variatie te kunnen gebruiken.

Tot slot worden er vele vragen aan de orde gesteld, zoals de gevaren van sluipende domesticatie door het te lang houden van wilde diersoorten in gevangenschap. In het boek komt opnieuw naar voren, dat er niet lang gewacht kan worden met het voorbereiden van serieuze plannen om Przewalski-Paarden in het wild vrij te laten en het opzetten van semi-reservaten onder internationaal beheer. Deze nieuwe publicatie vraagt zich af wat er in de toekomst van het Przewalski-Paard terecht zal komen. Deze vraag is voor allen, die met dit bedreigde diersoort te maken hebben, een essentiële vraag. Een belangrijke poging om op deze vraag antwoord te geven is in dit boek gedaan. Hierin wordt onderzocht:

- hoe het huidige Przewalski-paardenbestand is opgebouwd
 - hoe er tot nu toe is gefokt
 - hoe er gefokt zou moeten worden in aanmerking nemende, inteelt, gedrag, genetische-, demografische-, sociale- en ecologische facetten
 - hoe gekomen kan worden tot semi-reservaten
 - hoe die ingericht zouden kunnen worden.
- Het boek is voor een ieder van belang, die met Przewalski-Paarden te maken heeft of daarin is geïnteresseerd.

Jan & Inge Bouman, Annette Groeneveld (editors): *Breeding Przewalski Horses in captivity for release into the wild*. 243 bladzijden, vele zwart-wit foto's, figuren en tabellen (1982). Uitg. Foundation for the Preservation and Protection of the Przewalski Horse, Rotterdam. Prijs f 32,50 (inclusief verzendkosten). Dit bedrag kan overgemaakt worden op gironummer 3 808 754 ten name van De Stichting tot Behoud en ter Bescherming van het Przewalski paard, Nicolaas Beetsstraat 11 a., 3027 AM Rotterdam.